

Gerontocracy in Dede Korkut Narratives

Emrah Tunç^{1,a,*}

¹ Department of Turkish Folklore, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 01/04/2024

Accepted: 27/06/2024

ABSTRACT

It is understood that the concept of "gerontocracy", which can be defined as the authority of the elderly, has effective roles in shaping social life in modern times as well as in primitive times.. In today's Turkey, traditional culture is a very valuable field of study in order to fully understand the gerontocratic assumptions that continue to exist in areas ranging from politics to bureaucracy, from the family to the business world. Based on the importance of Dede Korkut narratives in terms of reflecting the traditional culture of the Turkish society, in this article, the answer to the question of how gerontocratic forms of domination were used in the organization of the Oghuz society was sought, based on the examples in the Dresden copy of the said corpus. As a result of the findings, the elders who are powerful in the gerontocratic order in the Dede Korkut narratives; it is understood that they are characterized by common adjectives such as "koca", "ata" and "ağa", that they have a prestigious status due to their old age, that they are often seen as a control and approval authority in the functioning of social life, and that they are described as authorities whose knowledge is consulted in solving social problems. It is clear that Korkut Ata is an iconic representative of the gerontocratic form of organization in the narratives. While the prestigious place occupied by the elderly is constantly remembered through ceremonial practices that are easily performed in the flow of daily life, such as kissing hands, it is understood that the elderly are also obliged to assume responsibility in some cases regarding the position that arises from being powerful. The presence of elders, who are only passively evident in a few examples, does not overshadow the gerontocratic forms of domination that are emphasized in a loud tone when depicting the organization of the Oghuzs in the Dede Korkut narratives. The data obtained shows clearly that the source of gerontocratic tendencies in today's Turkey can be reconciled with mythology.

Keywords: Gerontocracy, old age, Dede Korkut narratives, kocalık, Oghuz organization.

Dede Korkut Anlatılarında Gerontokrasi

Süreç

Geliş: 01/04/2024

Kabul: 27/06/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Yaşlı egemenliği olarak tanımlanabilecek olan "gerontokrasi" kavramının, eski dönemlerde olduğu kadar modern zamanlarda da toplumsal hayatın biçimlenmesinde etkin rollere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde siyasetten bürokrasiye, aileden iş dünyasına kadar geniş bir yelpazede varlığını sürdüren gerontokratik kabulleri tam anlamıyla anlayabilmek için geleneksel kültür oldukça kıymetli bir çalışma alanıdır. Türk toplumunun geleneksel kültürünün yansıması açısından ise Dede Korkut anlatılarının önemine dayanarak; bu makalede söz konusu külliyyatın Dresden nüshasında yer alan örneklerden hareket edilmiş ve Oğuz toplumunun örgütlenmesinde gerontokratik tahakküm biçimlerinden ne şekilde istifade edildiği sorusunun yanıtı aranmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda Dede Korkut anlatılarında yer alan yaşlıların; başta "koca" olmak üzere "ata" ve "ağa" gibi yaygın sıfatlarla belirginleştikleri, yaşlılıklarından kaynaklanan itibarlı bir statüye sahip oldukları, toplumsal hayatın işleyişinde çoğunlukla bir kontrol ve onay mercii olarak görüldükleri ve toplumsal aksaklıkların çözümünde bilgisine danışılan birer otorite olarak nitelendirildikleri anlaşılmaktadır. Korkut Ata'nın, anlatılardaki gerontokratik örgütlenme biçiminin ikonik bir temsilcisi olduğu açıktır. El öpme gibi gündelik hayatın akışında kolayca icra edilen törensel pratiklerle yaşlıların işgal ettiği itibarlı alan sürekli olarak hatırlanırken; muktedir olmaktan kaynaklanan konumla ilgili olarak yaşlıların da bazı durumlarda sorumluluk üstlenmekle yükümlü oldukları görülmektedir. Yalnızca birkaç örnekte edilgen olarak belirginleşen yaşlıların varlığı, Dede Korkut anlatılarında gur bir tonla vurgulanan gerontokratik tahakküm biçimlerini gölgelemekten uzaktır. Elde edilen veriler, günümüz Türkiye'sindeki gerontokratik eğilimlerin kaynağının mitoloji ile bağdaştırılabileceğini açık bir biçimde göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerontokrasi, yaşlılık, Dede Korkut anlatıları, kocalık, Oğuz örgütlenmesi.

^a emrahtunc1@hotmail.com

^{ID} <https://orcid.org/0000-0001-9764-7326>

How to Cite: Tunç, E, (2024) Gerontocracy in Dede Korkut Narratives, *CUJOSS*, 48(1): 75-83

Giriş

Yazının henüz icat edilmediği dönemlerden günümüze uzanan süreçte, folklorun pek çok türünün iktidar sistemlerini organize etmek veya onları pekiştirmek için kullanıldığı bilinmektedir. Törenlerden mitlere, barınaklardan beslenme biçimlerine kadar çeşitlenebilecek folklor türlerinde yer alan simge ve semboller, gündelik hayatın kurgulanışı esnasında ihtiyaç duyulan örgütlü yapıyı (iktidarla perçinlenen hiyerarşik düzeni) sürdürülebilir kılmaya hizmet eder. Mit, efsane, masal, destan, halk hikâyesi gibi sözlü türlerin neredeyse tamamı; özellikle içerikleriyle ama daha genelde icraları ve yaratım bağlarıyla birlikte toplumun örgütlenmesine sürekli biçimde ve dolaylı olarak katkı sunmuştur. Nitekim işlevci bir yaklaşımla folklordeki sözlü anlatı türlerini ele alan çalışmalar, bu yargı üzerinde uzlaşmış görünmektedir. Bascom'un (2010: 71-86) işaret ettiği folklorun temel işlevleri; Başgöz'ün (1996) sözünü ettiği protesto işlevi; Helimoğlu Yavuz'un (2009) masalların toplumsal işlevlerinden bahsederken dile getirdiği yargılar ve bunlara benzer diğer pek çok çalışmadaki bulgular, halk edebiyatı ürünlerinin toplumsal örgütlenmenin biçimlenmesine ve sürekli kılınmasına ne şekilde etki ettiğini kanıtlar niteliktedir. Ürettiği öyküler etrafında birleşen insan grupları, bu kurgulardaki kahramanlar ve olaylardan çıkardığı derslerle davranışlarını düzenlemeyi öğrenmiştir.

Türk sözlü anlatı geleneğinin eşsiz örneklerinden biri, "Dede Kokut Boyları/Anlatıları/Hikâyeleri" adıyla kavramsallaştırılan anlatı külliyyatıdır. Sözlü kültürde asırlarca yaşadıktan sonra yazıya geçirildiği anlaşılan bu külliyyatın tespit edilen en eski nüshasının XIV. asrın sonu veya XV. asrın başına ait olduğu düşünülmektedir. Dresden Nüshası olarak bilinen bu yazma üzerine 1815 yılında H. F. Von Diez'in (2018) yazdığı makaleyle başlayan ve iki asırdır durmaksızın devam eden çalışmaların ortaya koyduğu bulgular, eserin Türk kültür tarihi ve insanlık açısından önemini kanıtlar niteliktedir. İki asırdan fazla bir süredir farklı yaklaşımlarla ele alınan söz konusu anlatılar üzerinden yapılan çıkarımların, Türk toplumunun tamamına dönük olarak yapılan genellemelerde birer argümana dönüşmüş olması; Türkoloji çalışmalarında itiraz edilmeyen bir durumdur.

Bütün bu açılardan bu makale, Anadolu coğrafyasında varlığını hâlâ sürdürmekte olan gerontokratik iktidar düzeninin izlenebilir köklerini Dede Korkut anlatıları üzerinden okumayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında Dede Korkut anlatılarının tespit edilmiş en eski yazması olan Dresden nüshasında yer alan 12 öykünün kurgusunda yaşlıların statüleri, sahip oldukları iktidar alanları, diğerleriyle geliştirdikleri kalıplaşmış ilişkiler ve toplum tarafından nasıl algılandıkları sorgulanacaktır. Böylelikle günümüz Türkiye'sinde sadece taşrada değil toplumsal yaşantının her alanında varlığını sürdüren gerontokratik iktidar dokusunun (Önder, 2013: 274-280), kaynağını ne derece eski Türklerin örgütlenme dinamiklerinden aldığı tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Yunanca kökenli "gerontokrasi" kelimesi, yaşlı anlamındaki "geron" ve erk anlamındaki "cracy" kavramlarının birleşmesiyle oluşmuştur (Harris, 2005: 163). Basitçe tanımlamak gerekirse gerontokrasi için "yaşlı egemenliği" denebilir. Genellikle ailede başlayan yaşlı egemenliği, çoğu toplumda halkalar halinde yayılarak oba ya da köy yönetiminden devlet yönetimine kadar geniş bir alanı kaplar. Gerontokrasi etrafında yürütülen tartışmalar Weber (1995; 2005) ile ivme kazanmış ve çoğunlukla sosyoloji disiplininin sınırları içinde yürütülmüştür. Afrika'daki siyasetçileri gerontokrasi açısından ele alan araştırmaları içeren derlemesiyle Aguilar (1999) ve Papalık kurumunun gerontokratik örüntüsünü ele alan Achenbaum'un (1993) çalışmaları, Weberian gerontokrasi kavramsallaştırması ile iktidarın nasıl örgütlendiğini ele alır. Bununla birlikte Weber'in kavramsallaştırmasında gelenek, din ve statüko ile olan ilişkisinden dolayı gerontokrasinin işleyişi açısından aşiret ve klan gibi organizasyonların daha elverişli alanlar olduğu da bilinmektedir.

Türk kültüründe gerontokratik düzeni Oğuz Kağan destanı üzerinden araştırdığı çalışmasında Savaş, her ne kadar tarihi kayıtlarda Türk kültüründe gerontokrasinin izine rastlanmadığını dile getirirse de Uygurlar döneminden itibaren oluşmaya başlayan zihniyet değişikliği ile edebi metinler üzerinden izlenebilen gerontokratik bir düzenin oluşmaya başladığına işaret eder (2023: 940). Dede Korkut anlatılarında baba-oğul ilişkisine odaklanan çalışması ile Yücel Çetin (2015) ve Dede Korkut anlatılarındaki yaşlılık ve yaşlanma temasını İngilizlerin Beowulf destanıyla karşılaştırarak destan dünyasındaki yaşlılığın izini süren Reis; destanların, güçten düşen yaşlıların kaybolan itibarlarını telafi etme eğilimi gösteren metinler olduğunu iddia eder (2011: 36). Bu makale ile dolaylı ilişkileri kurulabilecek yukarıdaki üç çalışma dışında Dede Korkut anlatılarındaki gerontokratik düzenin henüz ayrıntılı bir şekilde mercek altına alınmadığı görülmektedir.

Bulgular

Dede Korkut anlatılarında gerontokratik düzenin en güçlü işlediği kurum tartışmasız biçimde ailedir. Özellikle aile içinde belirginleşen iktidar alanlarını işaret eden kavramların başında ise "koca" sözcüğü yer almaktadır. Soyu etiketleyen baba adı, kalın Oğuz beylerinin önadları olarak kullanılır. Babaların bir kısmı ise "koca" sıfatı ile anılır. "Koca" kavramı öylesine yaygındır ki Deli Dumrul, Kan Turalı, Yegenek, ve Segrek'in babaları olan Duha Koca, Kanlı Koca, Kazılık Koca ve Uşun Koca adlı Oğuz beylerinin adları, anlatıların başlıklarına dahi yansımıştır. Buna ek olarak Dönebilmez Dölek Evren'in babası Eylük Koca, Sarı Çoban'ın babası Konur Koca, Okçık Kozan'ın babası Ense Koca, Yünlü Koca ve Yapağılı Koca bu sıfatı taşıyan diğer kahramanlardır (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 140, 146, 148, 193). Her durumda olmasa da çoğu durumda koca sıfatının babalık ile örtüştüğü açıktır. Öte yandan babalar, Oğuz beylerinin kendilerini vasıflandırırken de kullandıkları çok temel bir stigmatdır. Tepegöz, Basat'ı

tanımak için ona önce babasının adını sorar (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 154). Küçük kardeşini ilk defa gören Egrek de onun kimliğini tespit etmeye çalışırken babasının adını sorar (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 174). Koca dışında kullanılan bir başka gerontokratik sıfat ise “ağa” ve “ata” kavramlarıdır. Kazan’ı tanıtan epitetlerden birinde kendisinin Uruz’un “ağası” olduğu dile getirilmektedir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 50). “Ata” sözcüğünün ise anlatıların tamamında otoriteyi andıran denetleyici anlamıyla belirginleştiği görülür. Farklı dereceleri bulunduğu anlaşılan yaşlılık evrelerindeki son aşamanın “kocalık” olduğu açıktır. Kazan’ın farklı anlatılardaki konumu sorgulandığında, “ağalık” terimi ile tedrici gelişen yaşlılık sürecinde “kocalık” evresinden önceki dönemin işaret edildiği anlaşılmaktadır.

Anlatıların tamamında yer alan ve külliyata adını veren Dede Korkut’un adlandırmasında kullanılan “Dede” ve “Ata” sözcükleri, anlatıların pek çok yerinde bilgeliği çağrıştıran bir kullanımla karşımıza çıkar (Öztürk Merdin, 2020: 66). Eserin mukaddime kısmının ilk cümlesinde tanıtılmaya başlanan Korkut’un, Oğuz kavminin “müskülünü hallettiği” dile getirilir ve Oğuzların çözülemeyen sorunlarla karşılaştıklarında Korkut’a başvurdukları “*her ne iş olsa Korkut Ata’ya tanışmayınca işlemezleridi*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 29) ifadeleriyle vurgulanır. Nitekim Bamsı Beyrek için Banu Çiçek’i isteme sürecini Dede Korkut yürütür (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 74); çünkü Banu Çiçek’in ağabeyi Deli Karçar, taşkınlıklarıyla belirginleşmiş bir figür olarak kız kardeşini isteyenleri öldürdüğü için Oğuzlara endişe verir. Başka bir anlatıda babası Kazılık Koca’yı kurtarmaya giden Yegenek, gördüğü düşte ak sakallı Dede Korkut’tan öğüt aldığını söyler (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 141). *Basat Depegözi Öldürdüğü* boyunda ise sürekli kendilerine saldırıp yakaladığı Oğuzları yiyen Tepegöz ile anlaşma yapmak isteyen Oğuz beyleri, elçi olarak Korkut’u gönderirler ve Korkut, Tepegöz ile Oğuzlar adına bir anlaşma yapar (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 148). Bu örnekler doğrultusunda gerontokratik dokunun anlatılardaki en önemli temsilcisi olan Korkut’un sorun çözücü bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut anlatılarında yaşlılık hâli ile toplumsal bir otorite odağına dönüşme arasında güçlü bir ilişki kurulmasına olanak tanıyan veriler yer almaktadır. Mukaddime kısmında Korkut tanıtılırken, onun Oğuz ülkesindeki otoritesi, “*her ne ki buyursa kabul ederleridi, sözün tutub tamâm ederleridi*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 29) şeklindeki net ifadelerle dile getirilir.

Anlatılarda bazen adları verilmeyen ve ihtiyarlıkları ile belirginleşen bir kümenin temsilcileri olarak “Oğuzun ak sakallı kocaları”ndan bahsedilir. Söz konusu ihtiyarların, destanın kıyıcı dünyası içinde yeterince güçlü olan erkeklerin epik statülerini onaylayan bir otorite olarak ortaya çıktıklarına şahit oluruz. *Salur Kazanun Evi Yagmalandugı* boyunun sonundaki savaş epizodunda özgün epitetleriyle bir bir sıralanan Oğuz beylerinden Kara Göne Oğlu Kara Budak betimlenirken “*Oğuzun ak sakallı kocaları görende / Ol yiğidi tahsin eyleyen*” (Tezcan ve

Boeschoten, 2001: 63) dizeleri, artık icracı olmasalar da yaşlıların yiğitlik performansı konusunda bir onay mercii olarak kabul edildiklerini gösterir. Epitetlerin destanın sadece estetik biçimlenmesinde değil aynı zamanda sunduğu anlam ağlarının ifade edilmesi konusunda taşıdığı önem dikkate alındığında (Başgöz, 1998) yiğitlik konusunda ihtiyarlardan alınan onayın, kahramanın epitetine yerleşecek derecede önem taşıması gerontokratik düzenin belirginleşmesi açısından anlamlı bir veridir. Kahramanlık pratiğinin icracısı olan yiğitler, bir zamanlar aynı süreçlerden geçmiş olan ihtiyarların onayını aldığı sürece hem kendi statüsünü perçinler hem de kuşaklararası halkalar halinde ilerleyen epik fikirlerin sürekliliği sağlanmış olur.

Yiğitliğin onayı bazı durumlarda kimliği belirsiz yaşlı bir kümeden alınsa da çoğu durumda ailedeki yaşça büyük kimselerden alınmaktadır. *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı* boyunda oğluna kız arayışına çıkan ve Trabzon Tekürü’nün kızını bulan Kanlı Koca, üç canavarı yenenin kızı alacağını önce oğluna söyler sonra da pişman olur. Çünkü oğlunun ölebileceği fikrine dayanamaz. Daha önce kızı almaya çalışan 32 kişi ölmüştür. Kan Turalı kendisini durdurmaya çalışan babasına şöyle cevap verir: “*Baba, bu sözi sen mana dememek gerek idi. Çünkü dedün elbetde varsam gerek. Başuma yakın yüzüme tohinç olmasun*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 125). Kan Turalı’nın reaksiyonu, gündelik hayatın akışında kişinin kendini kanıtlayabileceği durumlarda ihtiyarların onayını almanın ne derece önemli olduğunu açıkça gösterir ki bu mantık gerontokratik zihniyetin açık bir yansımasıdır. Buna benzer bir başka tutum, Basat ve babası Aruz Koca arasındaki ilişkide görülür. Tepegöz’ü öldürmeye karar veren Basat’ı, Aruz Koca ağlayarak vazgeçirmeye çalışır ancak Basat bundan vazgeçmeyeceğini dile getirir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 151).

Salur Kazan Tutsak Olub Oğlu Uruz Çıkardugı adlı yoğun sembolik anlamlar içeren anlatıda Uruz, babasını Bayındır Han sanmaktadır. Gerçeği öğrendikten sonra Oğuz beyleriyle Kazan’ı kurtarmaya giden Uruz, Kazan’ın tutsak olduğu Toman’ın kalesine ulaşır. Burada düşmanlar Kazan’ı kandırarak gelen Oğuz beylerinin üzerine salarlar. Tüm beyleri alt edip Uruz’la karşılaşan Kazan, ancak Uruz’un kendini öldürebilecek derecede güçlü ve becerikli bir yiğit olduğuna kanaat getirdikten sonra kimliğini açıklar (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 186). Görüldüğü üzere atalar; onayı, yalnızca nominal düzeyde değil bazı durumlarda pratikleri de içeren sınavlar sonucunda vermektedir. Uruz’un gerçek babasına ulaşmış olması ve Kazan’ın oğlundan beklenen yiğitliği görüp buna ikna olması, gerontokratik iktidar ağlarındaki işlevi dinamiğine güzel bir örnektir.

Kahramanlığa dair tasarımların ve gerekliliklerin niteliği kuşaklararası bir aktarımla yaşatılır. Bu süreçte dedeler babalara, babalar da bu ethosu çocuklarına aktarır. Destandaki zihniyet örüntüsünde savaş, av, yağma, topluca yemek yemek ve içki içmek, ismarlamak, bağışlamak gibi pratikler özel bir yer tutar ve kahramanların soylu konumunu besler. Dede Korkut

anlatılarındaki ideal Oğuz beylerinin de bunları icra etmesi beklenir. Yaşlı kuşaklar gençleri sınıflandırıp vasıflandırırken bu zihniyet ölçeği devreye girer. *Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu* adını taşıyan anlatı, doğrudan bu tema üzerine kuruludur. Öykünün başında destanın zihniyet örüntüsünü hemen her ayrıntısı ile yansıtan bir toy tertip edilir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 96). Diğer anlatılarda da örneklerine bolca rastlanan bu toylar, Oğuz örgütlenmesindeki iktidar ağlarının organize edilmesini sağlar ve temsil eder (Duymaz, 2005; Çelik, 2022). Toyu tertip eden Kazan Bey, önce sağındaki kardeşi Kara Göne'ye sonra solundaki dayısı Aruz Koca'ya bakıp güler ve en son karşısında duran oğlu Uruz'a bakıp acıyla ağlamaya başlar. Sebebini soran Uruz'a ise Kara Göne ve Aruz Koca'nın yiğitlikleri ile kendilerini kanıtladığını ancak Uruz'un henüz yay çekmediğini, ok atmadığını, baş kesmediğini, kan dökmediğini, Kalın Oğuz içinde ganimet almadığını söyler. *"Bir gün ola düşem ölem sen kalasın... Yarınki gün zemân dönüb ben ölüb sen kalıcak"* (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 97) diyen Kazan, kuşaklararası ilişki ve bilgi aktarımı ile kimliğin sürekli kılınmasına işaret eder. Bu hayıflanmaya karşı Uruz'un *"Hüneri ogul atadanmı görür öğrenir / Yohsa atalar oğuldanmı görür öğrenür"* sözleriyle gösterdiği tepki, bir bilgi ambarı olarak ataların sahip oldukları bilgiyi yeni kuşaklara aktarma konusundaki yükümlülüğünü hatırlatır. Bu sözler üzerine Kazan, yiğitliğin gerekliliklerini öğretmek için Uruz'u alır ve düşman sınırında ava götürür. Kutsal bir ritüel olarak bu ilk av; diğer Oğuz beylerinde olduğu gibi Uruz'un olgunlaşma sürecinde de eşiksel bir uygulamadır (Çelik, 2019: 87). Yaşlının bilgisinin gence aktarılmasıyla sağlanan kuşaklararası bağın böylesi bir kutsal uygulama üzerinden geliştirilmesi dikkat çekicidir. Av esnasındayken düşmanların saldırıları ile karşılaştıklarında ortaya çıkan diyalog da anlatılardaki gerontokratik dokunun açılanması açısından oldukça önemlidir: *"Oğlan eydür: 'Yağı deyü neye derler?' Kazan eydür: 'Ogul anuñün yağı derler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür' dedi. Uruz eydür: 'Baba ceng içinde beg yiğitler öldürseler, kan sorarlar mı, davilerler mi?' Kazan eydür: 'Ogul bin kâfir öldürsen kimse sende kan davilemez'"* (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 99). Diyalogun devamında Uruz tutsak düşer ve anlatının sonunda Oğuzların birlik olmasıyla kurtarılır. Uruz'un içinde yaşadığı toplumun davranış kalıplarına yabancılığından kaynaklanan cehaleti hem babasından aldığı bilgi hem de yaşadığı esaret deneyimi ile yok olur. Uruz'un kahramanlık yolculuğundaki tedrici yükselişin son aşaması *Salur Kazan Tutsak Olub Oğlu Uruz Çıkarıduğı* adlı bir başka anlatıda gösterilmektedir. Bu anlatıda Uruz'un, tutsak düşen babasını kurtaracak düzeyde usta bir kahramana dönüştüğü görülür. Uruz'un tekâmülü, atasından aldığı bilgi ve atasının kendine yaşattığı deneyimlere dayanmaktadır. Dede Korkut'un farklı anlatılarına gömülerek sunulan Uruz'un yükseliş öyküsü, yaşlıların bilgi ambarı olarak kabul edilmeleri fikrine dayanır ki bu fikir de gerontokrasinin başlıca kabullerindedir.

Bazı durumlarda ata, kendi soyundan gelenlere bilgi ve deneyimi aktarmaktan mahrum kalabilmektedir. *Kazılık*

Koca Oğlu Yegenek boyunda henüz çocuğu doğmamışken esir düşen Kazılık Koca, aradan 16 yıl geçtikten sonra 15 yaşındaki oğlu Yegenek'in, Bayındır Han'dan aldığı izinle 24 Oğuz beyi ile gerçekleştirdiği savaş sonucunda özgürlüğüne kavuşur (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 144). Esasında Yegenek, 15 yaşına gelene kadar babasının yaşadığını bile bilmediği için ondan hiçbir şey öğrenmemiştir. Bununla birlikte düzenli olarak Bayındır Han'ın ve diğer Oğuz beylerinin divanlarına katılmaktadır. Destanın homojen dünyasında bütün yaşlılar ya da bütün genç savaşçılar birbirine benzemektedir. Bu açıdan Yegenek'in ihtiyaç duyduğu bilgiyi, babasından ya da kendinden daha büyük olan diğer Oğuz beylerinden alması arasında, gerontokratik düzenin işleyişi açısından herhangi bir fark yoktur.

Dede Korkut anlatılarında yaşlılıkla bilgelik arasında güçlü bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir. Eserin mukaddime kısmında "Ozan"ın konuşmaya başladığı yere kadar olan satırlarda, Korkut hakkında bilgi verildikten sonra onun dilinden olduğu belirtilen bazı atasözleri ve didaktik manzum deyişlere (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 29-33) yer verilir. Art arda sıralanan atasözlerinin kaynağının Korkut'a dayandırılması durumu, geleneksel kültürde bilgelikle yaşlılık arasında kurulan ilişkinin bir yansıması olarak okunabilir. Folklor türleri içinde atasözlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Geçmişten devralınan kalıplaşmış bilgi setlerinin gelecek kuşaklara aktarılması, yazının hiç olmadığı ya da yaygın olarak kullanılmadığı, örgün eğitim olanaklarının bulunmadığı dönemlerde kalıplaşmış sözel formlarla gerçekleşmektedir. Bu formlar içinde günlük konuşma süreçlerinde kolayca dile getirilme olanağına sahip olmasından dolayı atasözlerinin önemi diğer türlere nazaran daha geniş bir yer kaplar. Atasözleri, tecrübeyle elde edilen bilginin belli bir sözel forma sokulup paketlenmesiyle günlük hayatın akışında ortaya çıkan sorunların çözümünde kullanılmaya hazır, paketlenmiş bir bilgidir. Dede Korkut anlatılarının mukaddime kısmında yer alan bir dizi atasözünün tamamının mukaddimeyi takip eden on iki anlatıda ortaya çıkan problemlerin aşılması amacıyla bir reçete olarak verildiği anlaşılmaktadır. Atasözlerinin anlatılardaki yansımalarını saptayan Pehlivan'ın (2015: 269-278) değerlendirmeleri, Korkut'un bilgeliliğinin, kehaneti de kapsayan mistik niteliğini göstermektedir. Eserin mukaddimesinde Korkut'un kehaneti de içeren bilgisi *"gayibden türlü haber söyleridi"* (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 29) şeklinde ifade edilmektedir.

Türk mitolojisinde yer alan önemli kùltlerden biri atalar kùltüdür. Günlük hayatın akışı içindeki bazı öğelerin mitolojik düşünce sistemlerinde kùlt hâline gelmesi, söz konusu öğelerin birey ve toplumların hayatına olan etkisiyle doğrudan ilişkilidir. Ateşin kontrol edilmesi ve demirin işlenmesi gibi uygarlık sürecindeki önemli kilometre taşlarının ateş ve demir kùltlerini doğurmuş olması ya da ağaç, su, dağ gibi öğelerin ilkel toplumların ihtiyaçlarını karşılama konusunda üstlendiği işlevden hareketle birer kùlte dönüşmüş olduğu bilinmektedir.

İnsanın doğa üzerindeki egemenliğinde en önemli araç bilgidir ve uygarlıktaki süreklilik, ancak bilginin aktarımı ile mümkündür. Yazının ve elektronik araçların olmadığı bağlamlarda, bilgi sözlü olarak aktarılmaktadır. Aktarım sürecinde tecrübe sahibi olan yaşlı insanlar, bilginin de ambarı olarak değerlendirildiği için en eski dönemlerden itibaren bu kişiler kutsanmış ve atalar kültü ortaya çıkmıştır. Dede Korkut anlatılarındaki Korkut, bilgiyi barındıran bir kahraman olarak Türk kültüründeki atalar kültü inancının ikonik bir temsilidir.

Yaşlanmakla bilgi sahibi olmak arasındaki güçlü ilişki öylesine kanıksanmıştır ki Dede Korkut anlatılarında bu ilişkiyi erkekler üzerinden kısaca ifade etmek için “ak sakallı” kalıp ifadesi tekrar tekrar kullanılır. Kullanımların tamamında ak sakallı olanların bilgeliliği çağrıştırılır. Hatta ak sakallı olanların bilgelikle tezat oluşturan davranışlarının ortaya çıktığı durumlarda şaşkınlık kendini belli eder. Düşmanlarının kıskırtması ve iftiralari sonucunda oğlunu öldürmeye kalkışan Dirse Han, bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Nitekim anlatı içerisinde babasını kurtarmaya gelen Boğaç’a ait olan “*ag sakallı kocalar senin giderse menüm dahı içinde bir aklı şaşmış biliği yitmiş koca babam var*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 48) şeklindeki ifadeler “ak sakallı koca” kümesinin bir parçası olan babasının diğer ak sakallılardan ayrılan alışılmadık bir niteliğine, yani “aklı şaşmış, biliği yitmiş” olmasına vurgu yapar.

Bilgelikle yaşlılık arasında kurulan sıkı ilişki Dede Korkut anlatılarında her zaman aristokrat Oğuz beyleri üzerinden gösterilmez. *Basat Depegözi Öldürdüğü* adlı anlatıda Tepegöz’ün yanına onun yiyeceği insanları ve koyunları pişirmesi için Yünlü Koca ve Yapağılı Koca adlı iki aşçı verilir. Adlarındaki “Koca” sözcüğünden yaşlı oldukları anlaşılan bu kahramanlar, olay örgüsünün heyecan dolu bir kısmında Basat’a hayatî bir bilgi verirler. Tepegöz’e silahların işlemediğini şaşkınlıkla keşfeden Basat, Tepegöz uyurken bu iki ihtiyarla konuşur ve ihtiyarlardan Tepegöz’ün bedeninin sadece göz kısmının et olduğunu öğrenir ve onu öldürmeye gözüne saldırarak başlar (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 151). Anlatının kurgusu içinde bu bilginin kaynağının iki ihtiyar olması, yaşlılık ve bilgelik arasında ilişki kuran gerontokratik dokunun yansımaları olarak görülebilir.

Anlatılarda yaşlıların sahip olduğu bilginin hayati bir niteliği haiz olduğu, başka örneklerden de izlenebilir. *Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu* boyunda kahramanlığı öğretmek istediği oğlu Uruz’u ava götüren ve sonrasında bir düşman saldırısı ile karşılaşan Kazan, oğluna nasıl bir strateji izlemesi gerektiğini açıklar. Ancak Uruz, babasının öğütlerini dinlemez ve esir düşer. Yaşlıların sahip olduğu bilgiyi yeni nesillerin sorgulamadan kabul etmelerinin ne derece hayati bir önem taşıdığını gösteren bu epizotta yer alan “*ol zemânda ogul ata sözün iki eylemezidi. İki eylese ol oğlu kabul eylemezleridi*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 101) ifadeleri, toplumsal yapının düzenlenmesindeki gerontokratik dayanakları açık bir retorikle gösterir.

Yaşlı olmakla otorite sahibi olmak arasındaki bir başka ilişki ise *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* boyunda yer almaktadır. Anlatının başında yaşlı bir adam olarak ortaya çıkan Azrail kendini tanıtırken, ihtiyarlığının iktidarla olan ilişkisini dolaylı olarak gösteren bir söylemle böbürlenir: “*Mere deli kavat / Gözüm çöngü idügin ne beğenmezsin? / Gözi gökçek kızların, gelinlerün / Cânın çok almışam. / Sakalum agardugın ne beğenmezsin? / Ag sakallu, kara sakallu yigitlerün / Cânın çok almışam. / Sakalum agarduginun manası budur*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 116). Bu sözlerle kendini tanıtan Azrail, anlatının devamında Deli Dumrul’un yalvarmasına neden olacak derecede bir güç ve otoritenin temsilcisi olduğunu gösterecektir. Bu anlatıdaki Azrail tasarımının tamamlayıcı niteliklerinden birinin yaşlılık olması, Türk mitolojisindeki Erlik tasarımlarında olduğu gibi (İnan, 1986: 40) çoğu mitolojide yer alan ölüm tanrılarının tasarımlarıyla da örtüşmektedir. Ölüm gibi karşı konması mümkün olmamış mutlak bir sonun soyutlanmasında kullanılan ölüm tanrılarının yaşlılıklarına dair ortak kabuller, gerontokratik bir felsefeyle biçimlenir.

Otoriter özneler olarak yaşlıların, gündelik hayattaki ilişkilerin kurgulanmasında ikna edici bir işlev üstlendikleri de görülmektedir. Oğluna kız bakmaya çıkan Kanlı Koca’nın yanına “ak sakallı pir kocaları” olarak yola koyulması buna bir örnektir. Kanlı Koca’nın oğlu Kan Turalı’nın istediği kızda aradığı nitelikler alışılmışın dışındadır ve söz konusu gelini uzun uğraşlarla aramak gerektiği bellidir. Kanlı Koca’nın yanına aldığı ve ikna edici bir yumuşak güç olarak kullanmak istediği ihtiyarların kimlikleri hakkında herhangi bir malumatın verilmemiş olması, kayda değer bir ayrıntıdır. Sözü edilen ak sakallı kocalar, karşı tarafa taleplerini iletirken ihtiyaç duydukları tüm meşruiyetlerini yaşlılıklarından almaktadır.

Bilgiyi bir bütün olarak kabul eden geleneksel toplumlarda söz konusu bilgiye sahip olan kişiler; yıldızlara bakarak gelecek tayini yapabilmekten hastalıkları tedaviye kadar çok geniş bir bilgi spektrumuna sahiptirler. Atalar kültürünün etkisiyle oluşmuş Türk mitolojisindeki bir başka figür de Hızır’dır. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* anlatısında, Kazılık Dağı’nda vurulup yatan Boğaç Han ölmek üzereyken Hızır gelir ve Boğaç’a nasıl iyileşeceğinin tarifini verir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 43). Dağ çiçeği ile anne sütünün birleşiminden yapılacak melhem ile sağaltma tarifi veren Hızır, hem zor durumda yetişen bir kurtarıcı olarak hem de sağaltmaya dair teknik bilgiyi aktaran bir figür olarak yaşlılık, bilgelik ve kurtarıcılık kavramlarının iç içe geçmesiyle biçimlenmiş anlamlı bir temsildir.

Geleneksel toplumlarda hayatın geçiş dönemlerinin, kuralları belli birtakım uygulamalarla icra edildiği ve söz konusu uygulamaların birey-toplum ilişkisini organize ettiği bilinmektedir (van Gennep, 2022). Dede Korkut anlatılarında Korkut, insan hayatının geçiş dönemi uygulamalarında etkin bir özne olarak belirir. Bayındır Han’ın boğasını öldüren Dirse Han’ın adsız oğluna Boğaç adını veren Korkut Ata, başka bir anlatıda sürekli aslanların yanına kaçan Aruz Koca’nın oğluna Basat; daha başka bir anlatıda ise 16 yaşındayken bezirgânları, haydutların

soygunundan kurtaran kahramana Bamsı Beyrek adını verir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 38,71,146). Boğaç, Basat ve Beyrek; Korkut'un kendilerine ad vermesi ile Oğuz toplumunun meşru birer bileşenine dönüşmüş olurlar. Boğaç, bu süreçten sonra Han olur; henüz çok küçük olan Basat, adını aldıktan sonra aslanların yanına kaçıp gitme huyundan vaz geçer; Beyrek ise evlilik sürecine girer. Üç örnek üzerinden, yaşlılığın getirdiği tüm olumlu anlamları kendinde toplayan Korkut'un, bireylerin topluma entegrasyonunda da aktif bir özne olduğu anlaşılmaktadır. Korkut'un söz konusu entegrasyon süreçlerini yürütmesi gerektiği konusunda Oğuz toplumundaki beklentiyi *Dirse Han Oğlu Bogaç Han* boyunda görmek mümkündür. Dirse Han'ın adsız oğlunun Bayındır Han'ın boğasını öldürmesini takip eden süreçte hemen oraya toplanan Oğuz beylerinin sözleri bu açıdan oldukça anlamlıdır. Beylerin, çocuğa ad koymak ya da babasını konuyla ilgili bilgilendirmek yerine "*Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun, bilesünce alub babasına varsun, babasından oğlana beglük istesün...*" şeklindeki sözleriyle Korkut'u bir özne olarak işaret etmeleri; bu husustaki geleneksel kabullerin açık bir ifadesidir.

Bireyin toplumsal kimliği içselleştirmesinde önemli bir yeri olan geçiş dönemleri, aile ve toplumların aidiyet ve kimlik bilinçlerini de sürekli kılmaya yarar. Dede Korkut anlatılarında söz konusu süreçlerin yürütülmesinde gerontokratik bir erkin devreye girmesine başka örnekler de verilebilir. *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı* boyu Kanlı Koca'nın "*Yarenler, atam öldi, men kaldum, yerin yurdın tutdum. Yarınki gün men ölem oğlum kala. Bundan yegregi yohdur ki gözüm görüriken, oğul, gel, seni evereyim*" (Tezcan ve Boeschoten 2001: 124) sözleriyle başlar ve devamında Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'nın kriterlerine uygun bir kız aramak için yolculuğa çıkar. Bu giriş, toplumdaki süreklilik fikrinin doğum, evlilik ve ölüm ritüelleri ile sağlandığını ve bu süreçlerde ailenin yaşlı bireylerinin etkin birer özne olduğunu göstermektedir. Nitekim Kan Turalı'nın sergilediği kahramanlıklar ile üç canavarı yenip Selcen Hatun'u almaya hak kazanmasından sonra Trabzon Tekürü'nün tertip ettiği kırk gün kırk gecelik düğün esnasında öfkelenip kılıcını çıkararak "*yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, kılıcıma togranayın, ohuma sançılayın, oğlum togmasın, togarsa on güne varmasun, beg babamun, kadın anamun yüzün görmedin bu gerdeğe girürisem*" sözleriyle yemin etmesi, geçiş dönemlerinin organize edilmesindeki gerontokratik işleyiş düzenini göstermektedir.

Dolaylı bir Oidipus kompleksi temasını da içeren *Dirse Han Oğlu Bogaç Han* boyunda, Dirse Han'ın büyük zorluklarla dünyaya gelen ve 15 yaşına geldiğinde ortaya koyduğu kahramanlıkla adını ve hanlık statüsünü elde eden oğlu Boğaç Han'ın iktidarı babasından devralması, babasının etrafındaki yardımcılarını rahatsız eder. Anlatının başında kırk yiğit olarak anılan ve kaybolan iktidar alanlarını tekrar kazanabilmek için babasını oğluna karşı kıskırtmaya karar veren bu kırk kişi, Dirse Han'a giderek Boğaç Han ile ilgili iftiralarda bulunurlar. Özünde

Boğaç'ın taşkınlıklarını içeren bu iftirallardan biri "*Ag sakallı kocanın ağzın söğdi, ag bürçeklü karınun südin tartdı*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 39) şeklindedir. İftiralara inanan baba Dirse Han'ın, öykünün başında bin bir zahmetle dünyaya gelen oğlu Boğaç'ı öldürmeye ikna olması, oğlunun toplumsal yaşamın kurallarına uymadığına kanaat getirmiş olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Söz konusu toplumsal normlardan birinin de yaşlılara hürmet edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Boğaç'a atılan iftirallardan bir başkasının da "annesine kast ettiği" şeklinde olması, yaşlılara yapılan saygısızlık ile enest pratiğinin aynı ya da birbirine çok yakın dereceden bir önemle tabulaştırıldığını göstermektedir. Anlatıdaki tabulaştırma düzeyi, geleneksel Türk kültüründe yaşlıların itibarlarının büyük bir toplumsal onay aldığını göstermektedir. İhtiyarlara hakaret etmenin ya da onları üzmenin tam anlamıyla bir tabu olarak değerlendirilmesine dair fikirler *Basat Depegözi Öldürdüğü* boyunda da yer alır. Tepegöz, öleceğini anladığı anda bu durumu anlamlandırmaya çalışırken "ak sakallı kocaları ve ak pürçekli karıcıkları" çok üzdüğü için onların kargışlarının tuttuğunu dile getirir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 154). Yaşlılara hakaret etmenin tabu sayılması ve yaşlıların beddualarının gerçekleşeceği kabullerine dayalı bu iki örnek, toplumsal örgütlenmedeki gerontokratik temellere işaret eder.

Gerontokratik dokunun korunmasına hizmet eden tabuların çiğnenmesi durumlarında mistik güçler devreye girer. Yaşlılığın temsil edildiği en karakteristik figür olan Dede Korkut, kendisini öldürmeye çalışan Deli Karçar'ın kolunun taş kesmesini sağlayacak güçtedir. Kız kardeşinin Bamsı Beyrek için istenmesine öfkelenen Karçar, dünür olarak gelen Dede Korkut'u kovalamaya başlar ve Korkut'u öldürmek üzereyken Korkut'un duasıyla kolu taşa dönüşür (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 75). Sonrasında ancak Korkut'a yalvararak eski hâline dönecektir. Elbette burada Korkut'un nesnelere biçimsel dönüşümlerini sağlayan tılsımlı gücünün tamamının yaşlılıktan ileri geldiğini iddia etmek mümkün değildir; ancak böylesi bir tılsımın ortaya çıktığı bir karakter olarak Korkut'un yaşlı bir kahraman olması, gerontokratik kabullerin bir ifadesidir.

Gerontokratik sistemlerin muktedirleri olan yaşlıların her muktedir örneğinde olduğu gibi birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Dede Korkut anlatılarında yaşlıların sorumlulukları yalnızca sahip oldukları deneyimleri ve bilgi birikimlerini aktarmakla sınırlı değildir. Toplumda gördükleri hürmetin bir karşılığı olarak gerektiğinde toplum için canlarından bile vazgeçebilmelerine dair bir beklentinin varlığı, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* anlatısında açıkça görülür. Azrail'e hakaretleri sonucunda öfkelenen Tanrı, Dumrul'un canını almak ister, yaptığı hatanın farkına varan Dumrul af dileyince de canına karşılık can bulması istenir ve Deli Dumrul önce babasına sonra da annesine giderek yardım ister ancak anne-babası Dumrul için canlarını feda etmezler. Bunun üzerine vedalaşmak için eşine gittiğinde eşinin (kendisinden istenmemesine rağmen) canını vermeyi teklif etmesi, Tanrı'nın hoşuna gider ve Tanrı;

Duha Koca ile Dumrul'un annesinin canını alır; Dumrul ile eşine de 140 yıllık bir ömür verir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 115-124). Yoğun sembollerle örülü bu anlatıda anne-baba rolünde belirginleşen yaşlıların geçmişi temsil ettiği, Dumrul ile anne babası arasındaki çatışmanın bir geçmiş ve şimdi çatışması olduğu ve bu çatışmada geçmişin kaybettiğine dair yorumlar mevcuttur (Abdulla, 2012: 56-58; Saydam, 2011: 228-246). Söz konusu değerlendirmeler de dikkate alındığında bu anlatıda geçmişin otoritesinin yargılandığı ve toplumca hürmet gösterilen ihtiyaçların her daim toplumu öncelikle gerektirildiğine dair beklenti göze çarpar. Canları istenen anne ve babadan bahsedilen satırlarda onların yaşlılıklarını vurgulayan "koca", "ak sakallı" ve "ak pürçekli" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 118, 120,153) nitelendirmelerin kararlılıkla öne çıkarılması, anlatıdaki gerontokrasi alt izleğini daha görünür kılar.

Oğuzların toplumsal örgütlenmesinde etkin olduğu anlaşılan gerontokratik dokunun sürekliliğinin yakalanabilmesi, yaşlılara gösterilen hürmeti temsil eden davranış kalıpları ile gerçekleştirilmektedir. Türk kültüründe hâlâ canlılığını koruyan folklorik bir uygulama olarak el öpme geleneğinin de Dede Korkut anlatılarında bu hususta bir temsil niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. *Bay Püre Beg Oğlu Bamsı Beyrek* boyunda bezirgânları haydutlardan kurtaran Beyrek, onlara kimliğini açıklamadan yanlarından ayrılır ve babası Bay Püre'nin yanına gider. Bezirgânlar, hediyeleri takdim için Bay Püre'nin yanına geldiklerinde Beyrek'i görürler ve önce onun elini öperler. Bu durum üzerine Kam Püre'nin "*Mere kavat oğlu kavatlar, ata tururiken oğul elin mi öperler?*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 71) sözleriyle verdiği tepki, el öpme pratiğinin anlamının yaşla ilgili konumlanmayla olan ilişkisini de açıkça gösterir. Daha basitleştirerek bakıldığında, iktidar örüntülerinde kişilerin konumlandıkları alanları basit bir törensellekle dışa vuran el öpme geleneğinin kendi içinde barındırdığı kurallardan biri olarak "yaşlıların daha itibarlı alana konumlanmaları" fikri belirginleşir. Dolayısıyla baba dururken oğlun, dede dururken babanın elinin öpülmesinin tepki doğurabilme potansiyeli, Bay Püre'nin sözleri üzerinden açıkça gösterilmektedir. Yaşlıların otoritesini onaylayan törensel bir pratik olarak el öpme uygulamasını, *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı* boyunda oğluna kız aramaya giden Kanlı Koca dönerken onu karşılayan Kan Turalı da icra eder (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 125). *Basat Depegözü Öldürdüğü* boyunda ise seferden dönen Basat yurduna ulaşır ulaşmaz babasının ve annesinin elini öper, Emren düşmanla çarpışmaya gitmeden önce anne ve babasının elini öper, Segrek de ağabeyi Egrek'i kurtarmaya giderken anne-babasının, kendisine ulaştığında ise ağabeyinin elini öper (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 150, 161, 171, 175). Uruz, hiç görmediği babasıyla tanıştığında onun elini öper, yine aynı anlatıda tutsaklıktan kurtulan Kazan'ın "kızı gelini" kendisini karşılayıp onun elini öper (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 186-187). Neredeyse tüm örneklerde el öpme pratiği, aynı ailedeki soyca büyük kişilerle bağlantılı olarak icra edilir. İstisnâ olarak *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olub Beyrek Öldüğü* adlı anlatıda Beyrek'in

intikamını almaya yola çıkmadan önce İç Oğuz beyleri, sonrasında ise Aruz Koca'nın ölümünü takiben Taş Oğuz beyleri; Salur Kazan'ın elini öperler (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 192,193).

Anlatıların sonlarında gelip dua edip yom veren Korkut Ata'nın kalıplaşmış dualarındaki tekrar eden dizelerden biri "*Ag bürçeklü anan yeri behişt olsun! Ag sakallı baban yeri uçmag olsun!*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 49,67,95,145, 194) şeklindedir. Behişt ve Uçmak sözcükleriyle ifade edilen cennet tasarımlarının benzerleri hemen her toplumda görülür. Ölümünden sonraki yaşama dair tasarımlar insanoğlunun hem bu dünyayı organize etmesini hem de yakaladığı süreklilik fikrinden hareketle ruhsal olarak rahatlamasını sağlar. Bu açıdan yaşlanmış kimselerin bu süreklilik fikrinin hatırlatılmasında tekrar tekrar belirginleştikleri anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, bütün bu örneklerden farklı olarak yaşlıların nadir de olsa acziyetle bağlantılı bir anlamla belirebildikleri örneklere de rastlanmaktadır. Bu sınırlı sayıdaki örneklerin en önde geleni Kazan'ın annesidir. Diğer pek çok kadından bahsedilirken olduğu gibi kendisinin ismi verilmez. *Salur Kazanın Evi Yağmalandığı* boyunda -halk anlatılarının tekrarlar ve kalıplarla örülü biçimine uygun şekilde (Oirik, 2003: 180)- pek çok yerde yağmalama hadisesinin aynı kalıpla betimlendiği görülür. Tekrar eden manzum betimlemelerde bir dize de Kazan'ın annesine ayrılmıştır (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 51,52,54,56). Tüm dizelerde kadının "karıcık" şeklindeki tek kelimelik sıfatı dışında başka bir niteliği vurgulanmaz. Yaşlı kadının alabildiğine pasif niteliği ise "kara deve boynunda asılı" olarak götürülmesine dair tekrar eden vurgularla gösterilir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 56). Anlatının sonundaki görkemli savaş başlamadan önce Kazan'ın tek gündemi annesidir. Kazan, yanındaki Çoban'a, "*Karaçuk Çoban, anamı kafirden dileyeyim, at ayağı altında kalmazın*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 61) der. Ancak bu sözlerin öncesinde Çoban saldırıya başlamıştır bile. "*At ayağı altında kalmazın sözlerine özel olarak dikkat çekmek isterim. Demek ki savaş zaten yapılacak*" değerlendirmesini yapan Abdulla'ya (2012: 313) göre Kazan, annesini kurtarmak maksadıyla burada askeri bir hileye başvurmuştur. Ne adı ne de herhangi bir sözü olan bu kadın, savaşın tam öncesinde düşmanların üstünlük çekişmesinde kıymetli bir metaya dönüşür ve döl alma geleneklerine referanslar verilerek yürütülen namus odaklı bir atışmanın ortasında kalır. Düşmanlar Kazan'ın annesini, Yahyan Keşiş'in oğluna vereceklerini, kadının ondan bir çocuk doğuracağını ve doğan çocuğu da Kazan'a rakip olarak çıkaracaklarını dile getirdiklerinde Karaçuk Çoban söze girer ve Kazan'ın annesinin doğurganlığının kalmadığını vurgulayarak, düşmanların lideri Şöklü Melik'in kızı üzerinden döl alma temalı tartışmayı sürdürür. Geleneksel kültürde doğurganlığı ile toplum için artı değer üreten kadınların yaşlandığında üretkenlikten düşmesiyle bir itibar kaybına uğramaları durumu, Türk halk kültüründeki masallar üzerinden de izlenebilir (Ölçer Özünel, 2006: 78-88). Yaşlı erkeklerle pek bağdaştırılmayan acziyet hâlinin yaşlı kadınlarla kolayca

bağdaştırılması, erkek egemenliğini yansıtan olduğu destanın dokusuna uygun bir durumdur.

Yaşlı kadınların edilgen konumlarına diğer bir örnek de adını bilmediğimiz bir başka kadın olan Beyrek'in annesidir. Söz konusu kadın, Dede Korkut anlatılarının bu en uzun örneğinde Beyrek kaçırıldığında tuttuğu yaş ile belirginleşirken yaşlılığın acziyetle olan ilişkisini gösterir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 77-78). Hem Kazan'ın hem de Beyrek'in annelerinin betimlemelerinde kullanılan ortak bir kalıp olarak "ak pürçekli" nitelemesi, dikkat çekicidir. Yaşlanan erkek sakalı ile belirginleşirken kadının da yaşlılıkla ilgili konumunun bedensel nişanı ak saçtır. Bu iki özel duruma ek olarak çoğunlukla anne-baba rolündeki yaşlı eski kuşakların acziyetlerini çağrıştıran durumlarda yine aynı kalıp olan "*ak sakallı babayı ağlatmak, ak pürçekli anayı bozlatmak*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 162,169,173) tabiri kullanılmaktadır.

Sonuç

Dede Korkut anlatılarında yaşlıları tanımlamak için kullanılan "koca" sıfatını taşıyan Oğuz beylerinin bu sıfatla birlikte belli bir statü sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Koca sıfatıyla birlikte toplumsal hayatın işleyişi içinde yaşlıların bir onay mercii olarak konumlandırıldıkları görülür. Oğuz beyleri günlük hayatlarını sürdürürken yaşlılardan aldıkları onayla kimliklerinin sürekliliğini sağlarlar. Oğuz yaşantısında yaşlılar; bilgiyi muhafaza eden, gerektiğinde onu paylaşan, toplumsal işleyişi kontrol eden, ortaya çıkan sorunların çözümünde kendilerine başvurulmuş kişilerdir. Gerontokratik işleyişin ikonik bir temsilcisi olarak Korkut'un meşruiyeti, onun tavsifinde kullanılan "Dede" ve "Ata" kavramlarıyla belirgin hâle getirilir. Gerontokratik düzenin muktedirleri bir yandan taltif edilirken öte yandan büyük yükümlülüklerle sahiptir. Taltif süreçleri el öpme gibi kalıplaşmış geleneksel davranış örüntüleri olan folklorik temsillerle ifade edilir. Yükümlülüklerin temel işlevi ise toplumsal esenliğin sürekliliğine katkıdır. Oğuz örgütlenmesinin gerontokratik doğasında yaşlılara hakaret tabudur ve tabunun çiğnenmesi durumlarında mistik güçlerin devreye girmesiyle ortaya çıkan cezalandırma süreçleri dikkat çeker. Nadiren de olsa yaşlıların edilgen ve pasif olduklarına dair örneklere de rastlanmaktadır. Dede Korkut anlatılarından elde edilen bulgular, günümüz Türk folklorunda varlığını kısmen de olsa sürdüren gerontokratik iktidar işleyişinin Türk mitolojisindeki köklerle ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

Extended Summary

It is known that many forms of folklore have been used to organize or reinforce systems of power since before writing was invented. Symbols in folklore genres, which can range from ceremonies to myths, from shelters to dietary patterns, serve to sustain the organized structure (hierarchical order reinforced by power) needed during the construction of daily life. Almost all oral genres such as myth, legend, fairy tale, epic, folk tale, etc. have consistently and indirectly contributed to the organization of society, especially with their content, but more

generally with their performances and contexts of creation. As a matter of fact, it is understood that human groups, united around the stories they produce, learn to regulate their behavior with the lessons they learn from the heroes and events in these fictions.

One of the most famous examples of the Turkish oral narrative tradition is the narrative corpus conceptualized as "Dede Kokut Narratives". The oldest copy of this corpus, which is understood to have been written down after living in oral culture for centuries, is thought to belong to the end of the XIVth century or the beginning of the XVth century. The findings of the studies on this manuscript, known as the Dresden Manuscript, which started in 1815 with the article written by H. F. Von Diez in 1815 and which has been going on non-stop for two centuries, prove the importance of the work for Turkish cultural history and humanity. The fact that the inferences made through the narratives in question, which have been handled with different approaches for more than two centuries, have turned into arguments in the generalizations made towards the entire Turkish society is a situation that is not contested in Turkology studies.

From all these perspectives, this article aims to read the traceable roots of the gerontocratic power order that still exists in Anatolia through Dede Korkut narratives. Within the scope of the study, the status of the elderly, the spheres of power they hold, the stereotypical relations they develop with others and how they are perceived by the society are questioned in the fiction of 12 stories in the Dresden copy, the oldest identified manuscript of Dede Korkut narratives. In this way, it is aimed to determine to what extent the gerontocratic power structure, which continues to exist not only in the provinces but also in all areas of social life in today's Turkey, takes its source from the organizational dynamics of the ancient Turks.

In this context, as a result of the study, it is understood that Oghuz beys who bear the title of "husband" used to describe the elders in Dede Korkut narratives have a certain status with this title. With the title of "husband", it is seen that the elders are positioned as an approval authority in the functioning of social life. While continuing their daily lives, Oghuz beys ensure the continuity of their identities with the approval they receive from the elders. In Oghuz life, the elders are the ones who preserve knowledge, share it when necessary, control social functioning, and are consulted in solving problems that arise. As an iconic representative of the gerontocratic functioning, Korkut's legitimacy is rendered evident by the concepts of "Dede" and "Ata" used to describe him. The rulers of the gerontocratic order are rewarded on the one hand and have great obligations on the other. The processes of rewards are expressed through folkloric representations such as hand-kissing, which are stereotyped patterns of traditional behavior. The main function of obligations is to contribute to the continuity of social well-being. In the gerontocratic nature of the Oghuz organization, insulting the elderly is taboo,

and in cases where the taboo is violated, the processes of punishment that emerge with the activation of mystical powers draw attention. Although rare, there are also examples of the elderly being passive. The findings from the Dede Korkut narratives suggest that the gerontocratic functioning of power, which continues to exist in Turkish folklore today, albeit partially.

Kaynaklar

- Abdulla, K. (2012). *Mitten Yazıya Gizli Dede Korkut*. (Akt. A. Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Achenbaum, W. A. (1993). "(When) Did The Papacy Become a Gerontocracy", *Societal Impact on Aging: Historical Perspectives (Societal Impact of Aging)*. (Ed. K. W. Schaie ve W. A. Achenbaum), New York City: Springer Pub Co.
- Aguilar, M. I. (Ed.) (1998). *The Politics of Age and Gerontocracy in Africa: Ethnographies of the Past & Memories of the Present*. Trenton: Africa World Press.
- Bascom, W. (2010). "Folklorun Dört İşlevi", (Çev. F. Çalış), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Ed. M. Ö. Oğuz vd.), Ankara: Geleneksel Yayınevi.
- Başgöz, İ. (1996). "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)", *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Başgöz, İ. (1998), "Dede Korkut Destanında Epitetler", (Çev. N. Özdemir), *Millî Folklor*. 5(37), 23-35.
- Çelik, A. (2019). "Dede Korkut Anlatılarından XXI. Yüzyıla Avcı Folklorundaki Süreklilik ve Dönüşümlerin Etkileşirel Bir Analizi", *Etkileşirel: Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. (Ed. A. Çelik ve A. Ortakçı), Konya: Kömen Yayınevi.
- Çelik, A. (2022). "Simgesel Sermaye ve Folklor: Dede Korkut Anlatılarında Toyların İktidar İnşasındaki İşlevi", *Prof. Dr. Metin Ekici Armağanı*, (Ed. S. Fedakâr ve M. Duranlı). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, İ. (2002). "Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır'a Geçiş", *Millî Folklor*, S. 54, s. 30-34.
- Duman, M. (2012). "Bozkurttan Hızır'a Türk Halk Anlatılarında Kılavuz", *Millî Folklor*, S. 96, s. 190-201.
- Duymaz, A. (2005). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", *Karadeniz Araştırmaları*, 5, 37-60.
- Ergun, P. (1993). *Halk Anlatılarında Hızır*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harris, D. K. (2005). "Gerontocracy", *Encyclopedia of Ageism*. (Ed. Erdman B. vd.) New York City: Haworth Press.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu: Mitler Ritüeller İnançlar ve Tanrılar*. (Çev. Ö. Suveren), İstanbul: Doğukütüphanesi Yayınları.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1999). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 159.
- Oğuz, M. Ö. (2002). "Boz Atlı Hızır-Ren Geyikli Noel Baba İkileminde Türklerde Yılbaşı". *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Olrik, A. (2003). "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (ed. Gülin Ö. Eker vd.). Ankara: Millî Folklor Yayınları.
- Ölçer Özünel, E. (2006). *Masal Mekanında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Önder, Ö. (2013). "Gerontokrasi: Yaşlılar Yönetimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 36, 271-281.
- Öztürk Merdin, A. (2020). *Geleneksel Kültürde Yaşlı ve Yaşlılık: Kırşehir Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, G. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Reis, H. (2011). "Dede Korkut Kitabı ve Beowulf Destanında Yaşlılık ve Yaşlanma", *Millî Folklor*. 91, 25-36.
- Savaş, H. (2023). "Türklerde Gerontokratik Yapı ve Bu Yapının Oğuz Kağan Destanı'nda Görünümü", *folklor/edebiyat*. 29(115), 933-944.
- Saydam, M. B. (2011). *Delî Dumrul'un Bilinci: 'Türk İslam Ruhü' Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tezcan, S., Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY.
- Tunç, E. (2020). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Erkeklik Temsilleri*, (Basılmamış Doktora Tezi). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge Kitabevi.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Gennep, A. (2022). *Geçiş Ritleri: Tabular, Batıl İnançlar, Büyüler, Ayinler ve Törenler*. (çev. O. Bülbül). İstanbul: Nora Kitap.
- Von Diez, H. F. (2018). *Oğuz Tepegözü: Dede Korkut Oğuznameleri ve Atalar Sözü Üzerine İlk Çalışmalar*. (Çev. H. Güneş), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yücel Çetin, A. (2015). "Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 15(2), 55-63.